

ВПЛИВ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ОРГАНІЗАЦІЮ ПЕРЕРВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті висвітлено питання тісного взаємозв'язку освітньо-виховного середовища з перебігом перерви в початковій школі. На основі аналізу кожного з компонентів освітньо-виховного середовища окремо продемонстровано шляхи підвищення ефективності використання часу перерви для фізичного, соціального та розумового розвитку учнів початкових класів.

Ключові слова: освітньо-виховне середовище, перерва, початкова школа.

Сучасний розвиток суспільства неминуче приводить до постійного оновлення освіти – у школах упроваджуються нові підходи, використовуються сучасні інформаційні технології, робиться акцент на гуманізацію та індивідуалізацію навчання. Але, постійно вдосконалюючи безпосередньо час уроку, вчені забувають про те, що з 4–5 годин шкільного дня більше ніж година припадає на вільний від занять час перерви, який досі ефективно не використовується з погляду педагогічного впливу.

Питання створення освітньо-виховного середовища досліджує багато вітчизняних (В.А. Ясвін, С.Д. Дерябо, Г.А. Ковальов, В.І. Панов та ін.) та зарубіжних (Barry J. Fraser, Debra D. Smith, Ming-tak Hue, Joan Dean) авторів. Проблема роботи з молодшим шкільним віком цікавить таких видатних педагогів, як Ш.А. Амонашвілі, С.Ф. Лисенкова, Teresa Cremin, James Arthur та ін.

Аналіз наукових джерел свідчить, що, досліджуючи освітньо-виховне середовище в цілому або ж лише якийсь його компонент окремо, вчені оминули своєю увагою створення освітньо-виховного середовища перерви, хоча це один з найпродуктивніших з погляду дитячої активності період шкільного дня.

Мета статті – виявлення впливу освітньо-виховного середовища на організацію перерви в початковій школі.

Навчання в початкових класах – це надзвичайно складний процес і один з найнапруженіших періодів у житті дитини, адже початок навчання у школі кардинально змінює ритм та умови життя маленької людини. Дитина опиняється в нових умовах, формує нові контакти та опановує принципово новий вид діяльності – навчання. Усе це супроводжується значними інтелектуальними та емоційними навантаженнями. Між тим, не слід забувати, що учні перших – четвертих класів – це діти, які потребують гри та фізичної активності.

Учні початкових класів, а особливо першого та другого року навчання, швидко втомлюються від напруження уроку, коли вони повинні протягом 45 хвилин сидіти на одному місці та концентрувати увагу на предметі вивчення. Результатом цього стає підвищена та інколи неконтрольована активність учнів початкових класів на перервах. Таким чином діти компенсують природну потребу в руховій діяльності.

Проблемою такого прояву поведінки дітей на перервах є вже згадана вище неконтрольованість та надмірний шум. По-перше, вчителю фізично складно стежити за безпекою дітей, за яких він несе відповідальність, в умовах їхнього постійного хаотичного переміщення по коридору. По-друге, більшість активних ігор учнів початкових класів супроводжується постійним галасом. Дослідження, що час від часу проводять у школах, порівнюють рівень шуму під час перерви з шумом великого заводу або літака під час зльоту. Такий рівень шуму негативно впливає на організми дітей та заважає тим, хто з певних причин не бере участі в рухливих іграх.

Усі вищезгадані причини наштовхують на думку, що організованим повинен бути не лише урок, а й перерва. Звертаючись до досвіду видатних педагогів, ми бачимо, що Ш.А. Амонашвілі у своїй праці “Здравствуйте, діти!” також порушує питання організації перерви. З подивом автор пише: “Жодного разу я не чув, щоб учителі серйозно замислювалися над організацією цих маленьких відрізків часу між уроками” [1, с. 25]. Водночас Ш.А. Амонашвілі зазначає, що діти виплескують свою енергію певним чином тільки тому, що в них немає вибору, адже їм “потрібно щось робити на перервах, а не лише ходити по коридорах” [1, с. 25]. Розмірковуючи над цим питанням, педагог доходить висновку, що “сутність дитячої дисципліни полягає не у придушенні витівок, а у їх перетворенні” [1, с. 27]. Головним інструментом у цьому перетворенні може стати освітньо-виховне середовище.

Під освітньо-виховним середовищем ми розуміємо “систему впливів та умов формування особистості за запропонованим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному середовищі” [5, с. 14]. Структура освітньо-виховного середовища представлена трьома компонентами: просторово-предметним, соціальним та психодіактичним, і всі вони можуть значним чином впливати на перебіг перерви.

Просторово-предметний компонент освітньо-виховного середовища школи включає в себе приміщення, в яких перебуває дитина, та всі предмети, що оточують дитину в цих приміщеннях. Для того, щоб учні початкових класів проводили перерву змістовно та корисно, освітньо-виховне середовище має містити різноманітні можливості для активного та творчого прояву дітей. Це правило стосується не лише класної кімнати, а й коридору, адже саме там діти проводять майже весь вільний від занять час у школі.

Як уже зазначалося, діти молодшого шкільного віку потребують постійної фізичної активності. Учені наголошують на тому, що “біологічно цей вік ніби призначений для підвищеної ігрової рухливої діяльності, тому негативний вплив соціально зумовленої гіпокінезії в молодшому шкільному віці особливо важливий” [2, с. 368].

Для того, щоб забезпечити необхідну активність дітей протягом перерви, слід надати дітям доступ до спортивного інвентарю та ігор. Можна розмістити в коридорі “шведську стінку”, зробити біля класів скриньки зі скакалками, тенісними ракетками, резинками для стрибання. Ш.А. Амонашвілі запропонував своїм учням навіть грати в дитячі кеглі біля класного кабінету.

Якщо наявне технічне забезпечення, можна включати веселу музику, адже вона створює позитивний настрій і дає дітям змогу ще й потанцювати. Усе це сприяє фізичній активності дітей, надає їм можливість розім'ятися після сидіння за партою, але ця активність є організованою, а тому більш керованою.

Діти молодшого шкільного віку мають не лише фізичні, а й психофізіологічні особливості розвитку. У середньому функціональне дозрівання правої півкулі відбувається у віці від 4 до 7 років, а лівої – від 9 до 12 років. Тобто на період навчання в початкових класах діти мають добре розвинену праву півкулю мозку, що відповідає за образне мислення, та ліву, “логічну”, півкулю мозку, яка перебуває на стадії розвитку [4, с. 112].

У зв'язку з цим учні початкової школи потребують демонстрації власного внутрішнього світу природним для них шляхом – через творчість та образи. Для цього в коридорах доцільно розмістити дошки з кольоровими маркерами або крейдою, зробити експозицію творчих робіт учнів, які вони можуть створювати індивідуально або колективно. Не слід забувати про створення куточка для цікавих настільних ігор, колекцію яких бажано періодично поповнювати.

Наступний, соціальний компонент освітньо-виховного середовища спрямований на забезпечення взаєморозуміння та задоволеність усіх суб'єктів навчального процесу.

Перерва – це час, коли учні мають можливість вільно та невимушено спілкуватися з однолітками. На переконання Е. Пелегріні, шкільна перерва є цікавим явищем для здобуття та розвитку соціальних навичок у дітей [6, с. 6]. Протягом перерви діти вчаться взаємодіяти один з одним, шукати спільні інтереси, вирішувати конфлікти тощо.

Для налагодження відносин між дітьми та згуртування колективу можна проводити спеціальні ігри, наприклад, “Допоможи сліпому”, “Небезпечні рифи” тощо.

Спілкування дітей з учителем під час перерви також є надзвичайно важливим. Під час перерви діти мають можливість побачити педагога з іншого, неформального, боку. Для більшості учнів початкових класів учитель з перших днів стає незаперечним авторитетом і прикладом для наслідування. Тому діти прагнуть дізнатися про свого вчителя все, поділитися з ним своїми успіхами та проблемами. Педагог не повинен ігнорувати ці прояви дитячої зацікавленості, адже в таких невимушених бесідах народжується взаємодовіра, яка стає основою для побудови якісного соціального компонента освітньо-виховного середовища.

Останній компонент освітньо-виховного середовища – психодидактичний – не так яскраво виражений під час перерви, як два попередніх, адже перерва спрямована більшою мірою на відпочинок. Але певні його елементи все ж присутні і на перерві.

Можна зробити стенд з назвою “Чи знаєш ти?” зі змінною експозицією. Спираючись на матеріал, що вивчається нині на уроках, на стенді розміщують цікаві факти, які не увійшли до шкільної програми, а також проблемні

запитання формату “Правда – Неправда”. Такі веселі завдання, що не є примусовими, спонукають дітей до пошукової та творчої діяльності, формують навички ведення дискусії. Для того, щоб шукати відповіді було легше та веселіше, на спеціальному столі в коридорі розміщують дитячі наукові та розважальні журнали, енциклопедії.

Для формування творчих здібностей дитини їй “необхідно якнайбільше вражень про навколишній світ під час виконання різних видів діяльності” [3, с. 12], тому учням початкових класів слід надати можливості для самостійної пізнавальної активності й самовираження. На стінах можна розмістити плакати з цікавою інформацією та яскравими картинками. Це зробить прогулянки по коридору цікавими та змістовними. Також цікавими для дітей будуть стенди з творчими завданнями, наприклад, продовження казки, складання казки за малюнком, ребуси, кросворди тощо.

Висновки. Отже, дослідивши проблему впливу організованого освітньо-виховного середовища на перебіг перерви в початкових класах, ми виявили, що при достатній насиченості та різноманітності середовища, що оточує учнів під час перерви, можна не лише знизити шум та загрозу травмування, а й сприяти позитивному фізичному, комунікативному та розумовому розвитку учнів початкових класів.

Список використаної літератури

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! : пособие для учителя / Ш.А. Амонашвили. – М. : Просвещение, 1983. – 208 с.
2. Безруких М.М. Возрастная физиология: (Физиология развития ребенка) : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / М.М. Безруких, В.Д. Сонькин, Д.А. Фарбер. – М. : Академия, 2003. – 416 с.
3. Накладова М.В. Развитие креативного мышления учнів початкових класів через використання ігрових завдань та інтерактивних технологій : метод. посіб. для вчителів почат. класів / М.В. Накладова. – Полонне, 2013. – 93 с.
4. Учимся беречь энергию (3–4 классы) [Электронный ресурс] : метод. пособ. – М. : ООО “Кирилл и Мефодий”, 2013. – 129 с. – Режим доступа: <http://edusaveenergy.ru/node/8>.
5. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 368 с.
6. Pellegrini A.D. The Role of Recess in Primary School / Anthony D. Pellegrini. – Minnesota : Department of Educational Psychology University of Minnesota, 2005. – 37 p.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2014.

Исаева М.Е. Влияние учебно-воспитательной среды на организацию перемены в начальных классах

В статье освещен вопрос тесной взаимосвязи учебно-воспитательной среды с ходом перемены в начальной школе. На основе анализа каждого из компонентов учебно-воспитательной среды в отдельности продемонстрированы пути повышения эффективности использования времени перемены для физического, социального и умственного развития учеников начальных классов.

Ключевые слова: учебно-воспитательная среда, перемена, начальная школа.

Isaieva M. The influence of a classroom educational environment on recess organization in primary school

This article deals with a question of a close interconnection of the classroom educational environment with the course of a recess in primary school. The author lays the stress on the lack

of attention to the recess as a productive school time in spite of its being a quarter of all the time primary students spend at school. At the same time author highlights the importance of active relaxing of primary school children as far as their physical and psychological development is still in its bloom. Therefore, the author claims the necessity to create special recess conditions to satisfy the demand of activeness and creativity, as far as safety and relaxing. The analysis of the connection of a classroom educational environment on recess organization in primary school was made by confronting three components of the educational environment with the recess process. The first, object-spatial, component provides an opportunity to organize active physical exercises and creative expressions during the recess. The second, social, component helps students to gain their social skills while communicating with their peers and teachers in the informal atmosphere. The last, psychodidactic, component is aimed at creating situations of mental work and development while having fun and relaxing. The investigation of the influence rate of the organized classroom educational environment on the recess course in primary school gives the author a chance to assume that in a condition of sufficient saturation and diversity of the environment that surrounds students during the recess we can not only obtain the lower noise level and traumatizing threat, but also promote a positive physical, communicative and mental development.

Key words: *classroom educational environment, a recess, primary school.*